

A marxizmus emberképe és az ember problémája a szocialista társadalomban

1966. október 4—7 közt a szocialista országok filozófiai és szociológiai folyóiratainak szerkesztő bizottságai tudományos konferenciát rendeztek, mely a lipcei (1962), a liblicei (1963) és a várnai (1965) megbeszélés után negyedízből tűzte napirendjére a marxi filozófia és szociológia fejlesztésének valamely aktuális kérdését, ezúttal a címben jelzett problematikát, a következő résztémákra bontva:

A) „A marxizmus ember-konceptiója” (referátum), „Az elidegenedés polgári és marxista felfogása” és „A történelmi materializmus antropológiai eleme” (korreferátumok).

B) „A marxista filozófia és szociológia szerepe a szocialista társadalom és a szocialista tudat fejlesztésében” (referátum), „A szabadidő-kutatások gyakorlati jelentősége”, „A szocialista etika és a szocialista morál kölcsönhatása” (korreferátumok).

A tanácskozáson Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, a Német Demokratikus Köztársaság, a Szovjetunió, a Román Népköztársaság küldöttsége mellett első ízben jelent meg nem szocialista ország képviselője *Luciano Gruppi* (Olaszország) személyében.

Mátrai László akadémikus a bevezető szavaiban hangsúlyozta, hogy a filozófiai és szociológiai folyóiratok kollektív propagandista és kollektív organizátori feladatainak jó betöltése érdekében szükség van olyan tudományos eszmecserék szervezésére, amilyenek az elmúlt évek szerkesztőbizottsági konferenciái voltak, s ezeknek a jelenlegi IV. konferencia szellemében és tematikájával is szerves folytatása kíván lenni.

A tanácskozás első főreferátumát „A marxizmus ember-konceptiója” címmel *Szigeti József* tartotta. Abból indult ki, hogy a marxizmus olyan elméleti és gyakorlati humanizmus, mely a munkásoktól és vele az egész emberiség felszabadításának jegyében jött létre, s ennek megfelelően a társadalmi-történelmi valóság gyakorlati átalakításának új és újabb feladataival, korunk társadalmi változásaival, technikai forradalmával számot vetve, a tudományok fejlődésére támaszkodva nyílt rendszerként fejlődik és fejleszthető tovább. Ezt a fejlesztést mindenekelőtt a gyakorlat szükségletei ösztönzik, azé a társadalmi gyakorlaté, mely a kizsákmányolásmentes társadalmi viszonyok létrehozása során nemcsak össztársadalmi szituációk sorát teremti, hanem, épp az ismétlődő szituációk ereje révén, az egyes emberre is kihat. A marxi humanizmus nem helyezi ugyan az embert előtérbe a társadalmi folyamattal szemben ott, ahol nem lehet és nem kell, de a burzsoá fejlődés cinikusan objektivistá liberális apologetáival szemben nem is leplezi el az emberi egyed és az emberi nem fejlődésének ellentmondásait. Az emberiség történelmi fejlődésének perspektíváit csak a marxi humanizmus talaján lehet elemezni, csak úgy, ha sem a kollektívumtól elvonatkoztatott egyént, sem az egyénektől elvonatkoztatott kollektívumot nem abszolutizáljuk. Míg a dogmatizmus elhanyagolta a társadalmi-történelmi feltételek közt végbemenő egyéni fejlődés problematikáját, addig ma ellenhatásként létrejöttek olyan torzítások, melyek az egyént úgy akarnák előtérbe helyezni, hogy az egyének összességének tevékenységét közvetlenül azonosítják az objektív társadalmi struktúrákkal, melyeket az egyénekekkel szembeni objektivitásuktól megfosztva, e tevékenységek egyszerű összegeződésének tekintenek. Ez a felfogás az egyes ember munkatevékenységének teleológikus mozzanatát túlfeszítve magát az objektív történelmi folyamatot is teleológikus színezettel interpretálja. A társadalmi megismerés megköveteli a teoretikus szint elérését, ezeken kell hogy nyugodjék a cselekvést vezérlő program vagy modell is. A modell kétszer merül fel a megismerés során, először a gyakorlattól az elmélethez vezető úton mint az elmélet kialakításának eszköze, másodszor az elmélettől a gyakorlatához vezető úton mint az elméletből következő feladatok programatikussá megfogalmazása. Törekedni kell arra, hogy modelljeinket az objektív elméletre alapozzuk.

A társadalmi viszonyok természetesen az emberek tevékenységeinek termékei, s a dogmatizmus hibázott, mikor ezt nem látta. De e viszonyok nem világosan látott célok-ként mennek át az emberek fején. Egészen a szocializmusig a hamis tudat különböző formái közvetítik az embernek saját társadalmi viszonyait, s itt is csak a leggondosabb tudományos elemzés teszi lehetővé a fejlődési tendenciák adekvátabb megértését. Itt sem áll az, amit sokan úgy fogalmaznak, hogy a szocializmus mint a valóságnak előtte járó lehetőség nincs alávetve kauzális kölcsönhatási és strukturális törvényeknek. A valóság már létrejött strukturális elemei itt is körülhatárolják a lehetőségek szféráját, az embereket itt is a maguk által teremtett körülmények ellentmondásai ösztönzik új körülmények teremtésére.

A történelmi materializmus antropológiai elemének az egyes emberek belső struktúráját a társadalmi szerkezetek hatásterében az itt számbajövő szaktudományok eredményeinek felhasználásával kell vizsgálni. Nem az új tudományt kell meghirdetni, hanem a valóságos kérdések valóságos válaszait kell előbb kidolgozni ahhoz, hogy eldöntsük, szükség van-e ennek új diszciplína keretében való kifejtésére. A személyiség és a társadalmi viszonyokat megszemélyesítő jellemmaszk közt már Marx által bevezetett megkülönböztetés élesen rávilágít az itt felmerülő problematika jellegére és lehetőségeire.

Az emberi egyén fejlődési lehetőségei és a társadalmi-történeti fejlődés menete közti diszkrepanciát az elidegenedés fogalmával írjuk körül, szemben a polgári vagy a polgári befolyás alatt álló teoretikusokkal, akik az elidegenedés fogalmát valódi tartalom helyett hangulati elemekkel telítik, s az osztályharc, a proletárdiktatúra állítólag anti-humanista Marxával a fiatal humanista Marxot állítják szembe.

A marxizmus elidegenedési elmélet leíró jellegű, új problémák és összefüggések felfedezésére szolgált. Az *Gazdasági-filozófiai kéziratokban* található megfogalmazása később differenciálódott és konkretizálódott olyan elméletekké, amelyek az ott leírt tényállást magyarázzák. *Vannak mai marxisták, akik megfordítva, az elidegenedést tekintik alapnak és magyarázatnak olyan jelenségekre is mint a magántulajdon, a munkamegosztás és a kizsákmányolás.* Ez azonban körbenforgó okoskodás, amelyet feloldhatunk, ha meggondoljuk, hogy bár a „naturwüchsig” jellegű munkamegosztás már elvezetett a magántulajdonhoz, az emberi egyén és az emberi nem közötti antagonizmusok csak a kizsákmányolás komplettálódásával bontakoztak ki, s csak a kapitalizmusban érték el a tetőfokot. A kizsákmányolás megszüntetése után a munkamegosztási ágakba való besoroltságból fakadó elidegenedés így csak maradvány, de mint ilyen beható tanulmányozást igényel.

A szocializmusban a munkamegosztás szubszumáló és egyoldalúsító hatását nagymértékben ellensúlyozhatja a megnövekedett vertikális társadalmi mobilitás és a tudat szocialistává alakulása. Utóbbiban azonban sem az ösztönösségre nem hagyatkozhatunk, sem egy, a társadalmi lét átalakításától elszakított intellektualizmusra nem építhetünk. Az egyén beépülése a társadalomba nem passzív alkalmazkodási folyamat, amely mintaképek és sémák átvételéből áll, hanem aktív elsajátítási folyamat. A szocialista tudatosság szellemi elsajátításának az egyének oldalán együtt kell járnia a társadalmi környezet átalakítására, az életviszonyok javítására irányuló tevékenységgel, melynek során az eszmék gyökeret vernek és fixálódnak az egyének érzelm- és kedélyvilágában, magatartási módjában. Ezért a szocialista társadalomtudományi és társadalompedagógiai tevékenység sem irányulhat egyszerűen ismeretek átadására, hanem az ismeretek gyakorlati alkalmazhatóságát is fel kell hogy tárja, át kell hogy adja, s ezzel szocialista tevékenységre kell hogy neveljen. A szocialista politikai, gazdasági, jogi, erkölcsi, esztétikai tudat kiformalása csakis a gazdasági-termelési, politikai, ideológiai viszonyok szakadatlan tökéletesítésének alapján vihető végbe, s ez a felismerés a társadalomtudományok gyorsabb és szervezettebb fejlesztésének igényét tartalmazza.

A referátumot követő vitában T. J. Ojzerman (Szovjetunió) a humanizmus és az elidegenedési elmélet néhány belső összefüggésével foglalkozott. Ismertette az elidegenedési elmélet filozófia-történeti előzményeit, a marxizmus kialakulásában játszott szerepét, az ezzel kapcsolatos mai értelmezések torzításait. A szocialista társadalom viszonylatában a múlt maradványának értelmezte az elidegenedést, és konkrét vizsgálatokat javasolt az „elidegenedés leküzdése” absztrakt kérdésfeltevések helyett. Kifejtette, hogy az elidegenedésnek a szocializmusban meglevő maradványai közvetlen következményei a termelőerők viszonylagos fejletlenségének. A marxista humanizmus vezető szerepe nem jelenti azt, hogy korunkban más humanisztikus törekvések ne lennének, így például helytelen volna Sartre nézeteinek humanista jellegét tagadni, de ezek, osztályjellegükből kifolyólag, polgári-kapitalista humanisztikus törekvések, amelyekkel kapcsolatban a marxizmusnak érvényesítenie kell a maga kritikáját akkor is, ha több vonatkozásban szövetségest láthat az ilyen felfogások képviselőiben.

Pregrad Vranicki (Jugoszlávia) egy marxista antropológia megteremtésének fő problematikáját a társadalmi lét-társadalmi tudat dialektikájának elemzésében jelölte meg, s a praxis fogalmának elemzésével közelítette meg azt a dialektikát, melyet a marxi történelemfelfogásnak az ökonomista objektívizmustól való elhatárolása szempontjából is döntő mozzanatként ítélt. *Stefan Angelov* (Bulgária) az emberi lényeg marxi koncepciójáról beszélt az emberi lényeg szocializmusbeli fejlődésére vonatkozó vizsgálati eredmények alapján. *Helena Eilstein* (Lengyelország) a technikai-technológiai tudományos forradalomnak az emberi társadalmi viszonyokra való mind mélyebb behatolásából eredő morális problémákról beszélt. Így elsősorban arról, hogy egyrészt terjed és tudományosan, valamint gyakorlatilag igazolódik az ember „tárgyas” szemlélete, mely az embert objektív külső determinánsai szempontjából tekinti, ugyanúgy, ahogy a természettudományok kezelik tárgyaikat — másrészt viszont ugyanakkor az ember önigenlése és a társadalom progresszív, humanizált fejlődése szempontjából korunkban egyaránt egyre nagyobb jelentőségre tesz szert az embernek az élet értelmével, a választással, az erkölcsi felelősséggel és szabadsággal kapcsolatos morális problematikája. Az erkölcsi autonómia tételezése az ember önigenlése és az emberek csoportjai tevékenységének erkölcsi értékelésekkel való szabályozása szempontjából egyaránt szükségszerű, bár ez az ember tárgyas szemléletével — mely implikálja a teljes determináltságot — formálisan nem egyeztethető össze. A morális autonómia elismerése és az ember determináltságának és determinánsainak felismerése a történelem során eddig is párhuzamosan haladt, s e két oldal hatásában ma is erősíti egymást. Korunkban egyrészt megnőtt az emberi döntések társadalmi jelentősége, ami a morális felelősség és autonómia jelentőségét egyrészt fokozza, másrészt felvetődik egy, a döntéseket hozó személyek feletti társadalmi kontroll kiépítésének a szükségessége — az ember teljes determináltságának elve alapján kell eldönteni, ki milyen társadalmi jelentőségű döntésekben való részvételre alkalmas és illetékes. *Milan Prucha* (Csehszlovákia) az ember filozófiájának polgári fenomenológiai redukeiós és antropológizáló egzisztencialista iskoláit bírálta, a Heidegger-féle objektív ontológiára való törekvést állította szembe Sartre pszichológizáló szubjektívizmusával a célból, hogy megkeresse, hogyan értékesíthetjük a polgári nézetekkel való vitáinkban azok belső ellentéteit és egymás elleni érveit. *Luciano Polgari* (Olaszország) arról beszélt, hogy a marxi humanizmus központi helyet biztosít a történelmileg szemlélt embernek, demisztifikációját jelenti az absztrakt ideológikus humanizmusnak, mert a valóságos elidegenedési folyamatot, az ember felszabadulási folyamatát konkrétan vizsgálja. Rámutatott, hogy a tőkés országokban ez a vizsgálat azt mutatja, hogy az elidegenedés a termelési szférából immár a fogyasztási szférába is behatolt, s a fogyasztási szféra ellentmondásai nemcsak mint kizsákmányolás, hanem, szélesebb alapon, mint elidegenedés és mint presztízhierarchia is kiéleződnek. Az állam és a gazdasági szféra viszonyában is le kell küzdeni az elidegenedést a szocialista demokratizmusért vívott harc segítségével. A szocialista demokratizmus minden fokon történő megvalósításában kell látni a munkamegosztás létéből fakadó problémák feloldásának kulcsát is. *Alfred Kosing* (NDK) egy olyan filozófiai antropológiai koncepció ellen lépett fel, mely a szakantropológiák mintájára akarja ontológizálni a társadalmi embert és viszonyrendszerét, de úgy, hogy a kétőt egymástól függetleníti és egyaránt sematizálja. Marxnál az ember mint gyakorlatilag tevékeny lény áll a középpontban már a *Német ideológiában*, mely az új világnézet első összefüggő megfogalmazása. Az ember a tevékenységével teszi objektumát még a természet is, ezért az ismeretelméletet sem az ember absztraktumára, az ember-természet elvont viszonyára kell felépíteni, hanem a tevékeny emberre. A tevékenység konkrét társadalmi elemzése alapján minden területen le kell küzdenünk az ontológizálást. *Gajo Petrović* (Jugoszlávia) rámutatott arra, hogy az „ember átalában” vagy „konkrét ember konkrét vizsgálata” alternatíva rossz kérdésfeltevésen alapszik. Az emberrel átalában való foglalkozást a konkrétságra hivatkozva nem lehet elvitatni a marxizmustól. Magát Marxot kell csak idézni, aki nem egy helyen — s éppen az elidegenedés problémái kapcsán átalában is — foglalkozott az emberrel, pl. a Benthamen gyakorolt kritika során éppen arra mutat rá, hogy a szocializmusban az ember mint ember játszik szerepet. A lenini gyakorlat fogalomra hivatkozva nem lehet igazolni egy konkrét ontológizáló társadalomfelfogást, melyből az ember problémái kimaradnak. Lenin a gyakorlat kategóriájával csak ismeretelméleti vonatkozásban foglalkozott, és bár zseniálisan oldotta meg kora elméleti problémáit, az elidegenedési elméletet nem ismerte, s ezért nem is tarthatta központi filozófiai kategóriának a társadalmi-történelmi emberi gyakorlatot abban az értelemben, amelyet az elidegenedési elmélet ad neki. A lenini korszak problémái a szocialista forradalomban megoldódtak, s nekünk most szembe kell néznünk az ember kérdésével a szocializmus viszonyai között is. Ez pedig a filozófiának a politikához való kritikai viszonyát is implikálja.

A második napi főreferátumot a társadalomtudományok jelentőségéről a szocialista társadalomban és a szocialista tudat fejlődésében *M. B. Mityin* és *M. T. Jovcsuk* (Szovjetunió) tartották, Mityin a kérdés filozófiai vonatkozásairól, Jovcsuk a kérdés szociológiai vonatkozásairól beszélt. *M. B. Mityin* akadémikus a szocialista forradalom lenini útjának általános vonásairól adott elemzés keretében a kultúrforradalom eredményeiről beszélt a szocialista tudat fejlesztésében. Ennek kapcsán szólt a társadalomtudományok feladatairól a kínai helyzet objektív okainak elemzésében s a „proletkult” tendenciák felerősödése elleni harcban. Leszögezte, hogy az ember problémája politikai és ideológiai értelemben egyaránt nagy figyelmet érdemel, de nem szakítható el a haladás és a reakció erői közti világmérletű harctól. A mai kapitalista társadalom tudományos kritikájára kell helyezni a fősúlyt az elidegenedési elmélet kifejtése és konkretizálása során is. Csak így lehet megoldani, hogy az elidegenedést mint történelmi-társadalmi típusú kategóriát, ne pedig mint univerzális létkategóriát kezeljük.

M. T. Jovcsuk a marxi szociológia fejlődéséről, megismerő és tudatformáló szerepéről szóló referátumában a konkrét szociológiai kutatások állásáról, eredményeiről és problémáiról számolt be. Hangsúlyozta a szociológiai kutatás szerepét azoknak a burzsoá vádakkal a visszaverésében, melyek a szocialista országokban végbemenő ökonomiai reformok kapitalizáló természetéről hangzanak el. Kifejtette, hogy a szocialista országok társadalomtudománya ma még sok tekintetben ellentmondásban van azokkal a szükségletekkel, amelyeket társadalmunk fejlődése felvet. Ellentmondás áll fenn a társadalmi öntudat és a társadalmi lét között is, feloldásában a szocialista pedagógiának van nagy szerepe. Nem elegendő pusztán a termelés problémáira alapozott nevelés, állampolgári nevelés szükséges a társadalmi-állampolgári öntudat kifejlesztésével. Bizonyos fokú ellentmondás fennáll a természettudományok és a társadalomtudományok fejlettségi szintje között, s ezt kötelességünk szívós munkával felszámolni. Beszélt a dezideologizáció veszélyeiről is, hangsúlyozva, hogy a tudományos ideológia éppen a marxizmusban nem zárja ki a társadalomtudományi megismerés objektivitását.

Wolfgang Eichhorn (NDK) a marxista etika fejlesztésének problémáiról beszélt, az etika propagandájáról és a burzsoá, valamint a szociáldemokrata álláspontokkal folyó vitájáról. Az etikai elmélet kidolgozásának és a szocialista erkölcs meggyökereztetéséért vívott harcban a materialista társadalomelmélet kell hogy az alapja legyen. Csak így tudjuk kifejteni a humanizmus reális társadalmi tartalmait, s a szocialista demokratizálás elvi alapjait is. Az absztrakt humanizmus anarchista erkölcsi szkepticizmushoz vezethet. A szocialista erkölcs tan felépítéséhez kollektív munkára van szükség, s ez az erkölcs-szociológiától a társadalompszichológiáig és a személyiségelméletig nagyon sok részdiszciplína eredményeinek a feldolgozását igényli. De mindenekelőtt a gazdasági-társadalmi tények, a politikai struktúra vizsgálatára van szükség, hiszen az erkölcs nem ezektől függetlenül alakul, hanem ezek határozzák meg. A gazdasági folyamatok irányításában elért eredményeink mögött lemaradnak az ember tudati-erkölcsi fejlesztésére és vezetésére vonatkozó ismereteink és eredményeink, pedig a praxisnak az elmélettel való kapcsolata csak ilyen eredményekben válnék kézzelfoghatóvá. *Jerzy Wiatr* (Lengyelország) a szabadidőkutatások elvi kérdéseiről és eredményeiről számolt be. Kiemelte a szabad idő megnövekedéséből fakadó tömegnevelési lehetőségekben és a politikai tevékenység szervezésében előálló új feltételek kihasználásának jelentőségét.

Julius Strinka (Csehszlovákia) az ember- és társadalomfelfogásban jelentkező dogmatikus és apologetikus tendenciákkal szállt vitába, s a progresszív társadalmi mozgásokhoz kapcsolódó tudományos társadalom-analízis eredményeit állította szembe velük. Az apologetikát abszolutizálják a kapitalizmus leküzdését, a fennálló szocialista rendet egy statikus modellben képzelik el, melyben ignorálva vannak az ellentmondások, de amelytől mégis recepteket lehet kapni a valóság evolucionista értelemben felfogott korrigálására. Ezzel szemben a szocialista társadalom fejlődésének forradalmi perspektíváit kellene ma kidolgozni, hiszen a kizsákmányolás megszüntetése ugrópontja ugyan a fejlődésnek, de a szocializmus ebben nem merül ki, nem konfliktus nélküli folyamat, ezért modelljének nemcsak a mennyiségi, hanem a minőségi változások jegyeit is tartalmaznia kell, azaz dinamikusnak kell lennie, mert csak így tárhat fel új perspektívákat. A szocializmus fejlesztésének gazdasági problémáit nem lehet elszigetelni a politikai, a tudati szférával való összefüggésektől.

V. Cs. Molodcov (Szovjetunió) a második főreferátum vitája során rámutatott, hogy a konkrét szocialista embert az elidegenedés, ember, humanizmus általában jelszavak hangoztatásával nem szabad szem elől téveszteni. A szocializmus építésének általános törvényei még ma is érvényesek, s fennáll a szocializmus és a kapitalizmus közötti minőségi különbség is, s ezt az ember problémájánál is számba kell venni. A filozófia és szociológia forradalmi kritikái jellegét a kapitalista környezettel szemben kell kibontakoztatni.

A szocializmusnak pozitív oldala is van, nem merülhetünk perspektívatlanságba, feladatunk éppen a pozitív, progresszív oldal megerősítése. A dogmatikus statikus társadalom-modell kritikáját nem szabad átfordítani a létező szocializmus kritikájává. Nem okos dolog tagadni a szocializmus mostani modelljét, mert ez tisztázás helyett csak zavart okoz a fejekben, és a szocialista társadalom folytonosságának tagadásához vezethet.

N. Bellu (Románia) hangsúlyozta, hogy a jelenkori marxizmusnak azért kell az emberre összpontosítania, mert a szocialista országok tapasztalatai szerint a gazdasági problémákat nem lehet az ember számbavétele nélkül megoldani. A tudományos antropológia lehetetlenségéről vallott álláspont spekulatív és tarthatatlan. Marx a társadalom elemzését állította ugyan középpontba, de ez is implikálja az ember elméletét. Ha a szocializmus a társadalom nagy általános problémáját, a kizsákmányolást megszünteti, rá kell térnie az ember egyéb problémáinak a megoldására. Ez politikai, ideológiai, szociológiai, de ugyanakkor általános filozófiai probléma is. A szocializmus létrehozza az ember új viszonyát az objektumhoz, s ez új embermodellt, új szubjektum-objektum-modellt tesz szükségessé, s új diszciplínát, amely ezzel foglalkozik. Hibát követünk el, ha az egzisztencializmustól való félelmünkben tagadjuk ezt. Mi a kutatások folytatása mellett vagyunk, mert az ember jövőjéről, az új generációk neveléséről van szó még akkor is, ha az előrehaladás éles politikai harcokat kívánna.

Zaga Pesić (Jugoszlávia) szerint különböző interpretációk lehetségesek a marxista társadalomelmélet terén, de az ember problémáit nem lehet kihagyni. Az ember problémáival a marxizmus mindig foglalkozott, de nem szakantropológiai értelemben, bár a szociális lelki-kulturális vonások mellett, melyek döntőek, az embernek szorosabb értelemben vett természeti-antropológiai vonásai is vannak. Az ember alapvetően társadalmi mivolta azt is jelenti, hogy számára létezik a szubjektum—objektum viszony. Ennek a megállapításával azonban még nem szubjektivizáltuk a történelmet és az embert, csak eleget tettünk annak az igénynek, hogy az emberi lét minden oldalát és minden vonatkozását figyelembe kell venni. Az éles viták, melyeket e kérdésekben folytatunk, nem a marxizmus krízisének, hanem fejlődésének a jele.

A tanácskozás utolsó napján elhangzott kisebb hozzászólások adalékokat szolgáltatnak a kifejtett álláspontok körvonalazásához, és segítettek lecsiszolni a szélsőségeket és merevségeket, melyek mindkét oldalon előfordultak.

Szigeti József a zárószavában rámutatott arra, hogy bár a viták eredményesek és hasznosak voltak, a jövőben alaposabb és elmélyültebb elemzésekre kell súlyt helyezni, mert a szavak összecsapásával nem lenne helyes az elméleti eredmények konfrontálását helyettesíteni.

Végül a konferencia résztvevői határozatokat hoztak a folyóiratok elméleti munkásságának irányairól, a kutatási eredmények hasznosításának módjairól és a tapasztalatcsere szervezeti formáiról. Megállapodtak abban is, hogy a következő konferenciát Jugoszláviában tartják, a szocialista társadalom hatalmi-politikai struktúrájának elméleti kérdéseiről.

Somogyi Zoltán